

Nordmenns holdninger til telefonavlytting: Resultater fra et surveyeksperiment

Norwegian attitudes to wiretapping: Results from a survey experiment

Dag Arne Christensen

Forskningsleder, Uni Research Rokkansenteret

dag.christensen@uni.no

Jacob Aars

Professor, Institutt for Administrasjons- og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen

jacob.aars@uib.no

SAMMENDRAG

Staten har en oppgave i å skape trygghet for innbyggerne. Det å avdempe frykt er et viktig element i antiterrorpolitikken, og denne politikken kan i sin tur reflektere innbyggernes psykologiske reaksjoner på terrorhendelser. Forskning, spesielt fra USA, viser at terrorfrykt er assosiert med økt intoleranse og sterke fordommer overfor grupper som oppfattes som «annerledes». Med dette som utgangspunkt spør vi om nordmenn setter grensen for bruk av telefonavlytting forskjellig, avhengig av hvem som er målgruppen for slik avlytting. For eksempel, skiller innbyggerne tydelig mellom radikale muslimer og muslimer generelt, eller har terrorfrykten bidratt til en generell mistro mot norske muslimer? Vi spør også hvorfor noen er tilbøyelige til å gi Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) et stort handlingsrom, mens andre er motstandere. Disse spørsmålene besvares med bakgrunn i et surveyeksperiment gjennomført høsten 2015. Vi finner at hvilke grupper PST ønsker å bruke telefonavlytting overfor, har stor betydning for befolkningens støtte til slik avlytting. Våre resultater tyder derimot ikke på at terrorfrykt gir lavere toleranse overfor muslimer som gruppe. Innbyggernes villighet til å gi PST det PST ønsker er også i høy grad betinget av kjennetegn ved innbyggerne selv.

Nøkkelord

Terrorisme, overvåking, personvern, gruppekategorisering, surveyeksperiment

ABSTRACT

One of the basic functions of the state is to provide security for its citizens, with mitigating fear an important element of counter-terrorist policies. Policies like this may in turn reflect citizens' psychological reactions to terrorist events. Terrorism often leads to increased intolerance towards groups perceived as «different». Here, we ask whether people's perceptions of the use of wiretapping differ depending on who the target of these measures is. For example, do citizens differ clearly between radical Muslims and Muslims in general, or has fear of terror contributed to a general distrust of Norwegian Muslims? We also ask why some are ready to give the police leeway in using secret methods, while others are reluctant. In order to answer these questions, we conducted a survey experiment and found that the population's support is highly dependent on the target group of the portended wiretap. However, although the respondents' attitudes are sensitive to exposure to target groups, our study rejects the assumption that fear of terrorism has led to low tolerance towards Muslims in general. Finally, citizens' willingness to allow wiretapping is dependent on the characteristics of the inhabitants themselves.

Keywords

Terrorism, surveillance, privacy, group thinking, survey experiment

INNLEDNING

Fear and intimidation are synonyms for the «terror» in terrorism (Berkebile (2015:12).

Frykt er en sentral komponent i enhver definisjon av terrorisme (Wilkinson 1992). Terrorisme handler ikke bare om de fysiske eller materielle konsekvensene av terrorhandlinger; de psykologiske effektene spiller en viktig rolle både for samfunnet, enkeltmennesker og ikke minst for politikktutviklingen. Å avdempe innbyggernes frykt er en viktig del av anti-terrorpolitikken (Christensen & Aars 2017a). Denne politikken kan imidlertid reflektere innbyggernes psykologiske reaksjoner på terrorhendelser. Amerikansk forskning viser at innbyggerne reagerer forskjellig på terrorhendelser, og at ulike psykologiske reaksjoner har politiske konsekvenser (Huddy, Feldman, Taber & Lehav 2005; Huddy & Feldman 2011). Terrorfrykt er blant annet assosiert med støtte til repressive virkemidler, økt intoleranse og økte fordommer overfor grupper og minoriteter i samfunnet. Et nærliggende eksempel er USAs president Donald Trumps presidentordre i januar 2017 om å nekte personer fra syv muslimske land innreise i landet. Antiterroriltak retter seg i dette tilfellet inn mot en hel gruppe, og bevegelsesfriheten til enkeltpersoner begrenses uavhengig av om de selv utgjør en trussel eller ikke.

Vi vil i denne artikkelen undersøke om norske innbyggers holdninger til antiterroriltak er påvirket av hvem som er målgruppen for tiltakene. Nærmere bestemt er vi opptatt av holdninger til telefonavlytting. Er det slik at innbyggerne tar stilling til forslag om telefonavlytting ut fra allmenne prinsipielle standpunkter, eller er deres stillingtagen påvirket av hvilke grupper avlyttingen er rettet mot? Og dersom holdningene er avhengige av målgruppe, er det slik at innbyggerne skjærer alle over én kam (for eksempel *alle muslimer*), eller er holdningene basert på vurderinger av hvilke grupper som oppfattes å utgjøre reelle

trusler, for eksempel ved at de eksplisitt har fremmet trusler? Undersøkelsen tar utgangspunkt i data fra et surveyeksperiment gjennomført høsten 2015 som randomiserer hvilke grupper anmodningen fra Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) om bruk av telefonavlytting gjelder. Skiller innbyggerne tydelig mellom radikale muslimer og muslimer generelt, eller er terrorfrykt assosiert med en generell mistro mot norske muslimer? I tillegg er vi opptatt av hvorfor noen nordmenn er mer tilbøyelige til å gi PST utvidede fullmakter, mens andre er innbitte motstandere. Med andre ord, hvem er de mest «trygghetsorienterte» innbyggerne?

Vårt utgangspunkt er debatten om antiterrorpolitikken etter terrorangrepet i USA 11. september 2001 og terrorangrepet i Oslo og på Utøya 22. juli 2011. Med unntak av de tragiske terrorangrepene 22. juli, har Norge vært forskånet for slike hendelser (Fimreite, Lango, Lægreid & Rykkja 2013; Nordenhaug & Engene 2008). Angrepet i New York utgjør et vannskille i kampen mot terror både i USA og i Europa (Epifanio 2011; Bloch-Elkon 2011). Hensynet til effektiv terrorbekjempelse og hensynet til personvern og rettssikkerhet er blitt sentrale spørsmål på den politiske dagsordenen. Det økte antallet flyktninger i 2015, der over én million flyktninger kom til Europa fra krigsherjede land, har ytterligere flyttet fokuset i antiterrorpolitikken (Roth 2016). En blanding av terrorfrykt og et økt antall flyktninger har bidratt til større oppslutning om ekstreme høyreorienterte partier og grupper som Front National i Frankrike, PEGIDA, Alternativ for Tyskland (AfD), Sverigedemokraterna, UKIP i Storbritannia – og valget av Donald Trump til president i USA (Inglehart & Norris 2016). Hensynet til sikkerhet på den ene siden og personvern og rettssikkerhet på den andre kommer stadig i konflikt.

I debatten om bruk av skjulte politimetoder i terrorbekjempelsen, er denne avveiningen tydelig. Bruk av slike virkemidler rettferdiggjøres ved at de kan bidra til å forebygge og avdekke svært alvorlige straffbare handlinger med omfattende konsekvenser for samfunnet. Argumentet mot bruk av skjulte politimetoder er at de kan bryte med grunnleggende demokratiske rettigheter som rettssikkerhet og personvern. Vi ønsker med denne artikkelen å bidra til denne diskusjonen. Artikkelen begynner med en kort gjennomgang av bakgrunnen for temaet i artikkelen – de folkevalgtes svar på terrorutfordringen. Så diskuterer vi om holdninger til telefonavlytting er avhengig av hvem overvåkingen gjelder. Deretter gjør vi rede for datagrunnlaget og utformingen av surveyeksperimentet. Selve den empiriske analysen gjennomføres og presenteres i to ulike deler. Først presenteres resultatene fra eksperimentet. Deretter gjennomføres en analyse av hvorvidt nordmenns holdninger til telefonavlytting er betinget av trekk ved individene selv. Vi avslutter med å diskutere implikasjonene av resultatene.

TEMATISK BAKGRUNN

Politikernes svar på det som oppfattes som et nytt trusselbilde har vært å ta i bruk sterke virkemidler (Mueller & Stewart 2012; Epifanio 2011; Engene 2013, 2016). Flere land (deriblant Norge) har etter 2011 blant annet fått egne spesifikke terrorlover (Pokalova 2015; Lehrke & Schomaker 2014). Epifanio (2011) viser at vestlige demokratier etter 11. september har redusert individers frihet (personvernet) ved i økt grad å tillate skjulte politimetoder, begrenset rettighetene til enkeltindivider mistenkt for terror (svekket rettssikkerheten

til terrormistenkte), og strammet inn på immigrasjonslovgivningen. Det er betydelig variasjon mellom land. Storbritannia og USA har gått lengst, mens andre land, som blant annet de skandinaviske, har vært mer tilbakeholdne med å gripe inn i innbyggernes rettigheter og rettssikkerheten til terrormistenkte og innvandrere.

Politiet har likevel fått utvidet sine fullmakter også i Norge (Husabø 2013; Engene 2016). I 2005 fikk politiet anledning til å bruke telefonavlytting i forbindelse med flere typer av kriminalitet, og samtidig ble forbudet mot romavlytting opphevet. Samme år fikk PST større muligheter til å drive skjult overvåking. Mens PST tidligere (som politiet) måtte ha skjellig grunn til mistanke for å drive skjult overvåking, kan PST i dag bruke disse metodene til å forebygge terrorhandlinger (Husabø 2013). I mai 2016 fikk vi den foreløpig siste innstrammingen da Stortinget vedtok et lovforslag som gir PST anledning til å avlytte telefoner og overvåke annen kommunikasjon som e-post og PC-trafikk (såkalt «dataavlesing») hvis de mistenker at noen forbereder en mulig fremtidig terrorhandling (Innst. 343 L (2015–2016)). Politiet i Norge kan dermed ta i bruk metoder som ransaking, romavlytting, kommunikasjonskontroll, dataavlesing og spaning. Dette er metoder som kan gripe sterkt inn i både rettssikkerheten og personvernet til enkeltmennesker og grupper i samfunnet.

Politikernes svar på terrortrusselen er omdiskutert. Enkelte vurderer utviklingen som et nødvendig onde, mens andre mener tiltakene har gått for langt og at de kan bidra til å svekke demokratiet (Engene 2016; Chenoweth 2013). Ikke bare stilles det spørsmål ved behovet for en strengere antiterrorlovning (Sunstein 2004; Mueller & Stewart 2012); også selve virkemiddelbruken er omdiskutert. Det er ingen enighet om hvilken politikk som virker i kampen mot terror. Målsettingen så langt har vært å avsløre potensielle terrorister og ødelegge deres organisasjoner. Ifølge kritikerne har det vært mindre fokus på etterspørselsiden, på det å forebygge og bekjempe voldelig ekstremisme og derigjennom hindre at enkeltindivider rekrutteres til terrorisme. Det er ikke gitt at politikernes fokus på tilbudssiden har ført til større sikkerhet for innbyggerne og demokratiet (Sunstein 2004). Det er magert med kunnskap om hvilken politikk som bekjemper terror (Mueller & Stewart 2012; Dragu & Polborn 2014; Neumayer, Plümper & Epifanio 2014; Engene 2016). Dragu og Polborn (ibid.:513) understreker at «researchers have yet to determine whether enlarging executive discretion at the expense of fundamental rights and liberties increases security from terrorism, even though all prominent (liberty-reducing) counterterrorism policies assume it does». Ifølge disse forskerne kan en repressiv antiterrorpolitikk ha betydelige omkostninger ved at den kan undergrave legitimiteten til politikken blant grupper i befolkningen der potensielle terrorister og terrorgrupper har sine røtter. Resultatet av en slik politikk kan bli mer terror, ikke mindre. Også i Norge er det pekt på at det å gi PST utvidede fullmakter til å ta i bruk skjulte politimetoder, er vedtatt «uten å ha utredet om medisinen virker eller hva dens bieffekter er» (Wessel-Aas, *Ny Tid* 03.05.2016). *Bergens Tidende* kommenterer lovforlaget fra mai 2016 som gir politiet adgang til å innhente omfattende informasjon om befolkningen via avlytting av telefonsamtaler og annen kommunikasjon via PC eller nettbrett slik: «lovforlaget er i praksis en bestillingsliste fra PST, som regjeringen ser ut til å svelge rått og ukokt».

Hvordan samfunnet best kan beskytte seg mot terrorisme, er blitt en viktig politisk skillelinje i vestlige demokratier (Pantazis & Pemberton 2009; Engene 2016). Kjernen i denne

motsetningen er hvordan vi som samfunn skal veie hensynet til sivile rettigheter (for både enkeltmennesker og grupper) opp mot samfunnets behov for trygghet. Denne debatten rammes inn på en annen måte enn tidligere (Davis & Silver 2004). Før 2001 handlet debatten i stor grad om innbyggernes behov for beskyttelse mot myndighetene (staten), mens den nå dreier seg mer om at grensene må justeres siden myndighetene fører en kamp mot en ytre felles fiende (terroristene). En slik fortolkningsramme utvider rommet for hva som oppfattes som mulige politiske løsninger (Gadarian 2010). Den tidligere franske presidenten Nicolas Sarkozy har foreslått interneringsleirer eller elektronisk merking av terrorismistenkte islamister, uavhengig av om de faktisk har gjort noe kriminelt (*The Economist* 3. september 2016). Slike forslag må ses i lyset av den nye terror konteksten etter 11 september 2001. Vi vet fra opinionsforskningen at innbyggernes holdninger er avhengige av hvordan politiske spørsmål stilles og formuleres (Berinsky 2016; Druckman & Lupia 2016).

Truende hendelser og en felles ytre fiende kan også bidra til at befolkningen lettere vil gå inn for løsninger som svekker den generelle rettssikkerheten til enkelte sosiale grupper i befolkningen. Terror skaper et inntrykk av at myndighetene ikke har kontroll (Altheide 2006), og befolkningen kan være villig til å gå langt for å unngå frykt, spesielt overfor grupper som ikke «ligner» på dem selv (Sunstein 2004). I den etterfølgende diskusjonen og analysene skal vi derfor belyse to hovedspørsmål: 1) Hvilke grupper i samfunnet mener befolkningen at PST bør kunne bruke telefonavlytting overfor? – og 2) hvem er mest tilbøyelig til å gi PST en slik fullmakt?

TELEFONAVLYTTING: BETYDNINGEN AV GRUPPEKATEGORISERING

Anser innbyggerne sivile og politiske rettigheter som absolutte, eller er innbyggernes holdninger til telefonavlytting betinget av hvilke grupper PST ønsker å bruke telefonavlytting overfor? Trekker nordmenn en tydelig grense mellom en hvilken som helst gruppe i samfunnet og muslimer generelt? Disse spørsmålene er utgangspunkt både for den etterfølgende diskusjonen og vår analyse.

Det overordnede spørsmålet er om sivile rettigheter ansees som absolutte eller om innbyggerne foretar mer pragmatiske vurderinger konfrontert med spørsmål om overvåking (Beetham 1999). Rettigheter betraktes som absolutte dersom de ikke kan settes til side av noen omstendigheter, uavhengig av hvilke konsekvenser disse kan lede til (Gewirth 1981:2). Hvis innbyggerne oppfatter rettigheter som absolutte, vil vi forvente at holdninger til overvåking ikke påvirkes av hvilke grupper overvåkingen gjelder. Dette er nullhypotesen i vår analyse.

Et utgangspunkt i litteraturen er derimot at i spørsmål om personvern og rettssikkerhet, knytter innbyggerne prinsipper og rettigheter til spesifikke undergrupper (Chong 1993). Innbyggerne forenkler temaet ved å sortere individer i «grupper» når de skal foreta konkrete avveininger i spørsmål som angår sivile og politiske rettigheter (Petersen, Slothuus, Stubager & Togeby 2011). Denne gruppetenkningen opptrer i to varianter.

Den første varianten fokuserer på egenskaper ved gruppene selv. Argumentet er at villigheten til å begrense ytringsfriheten er mindre overfor grupper som respekterer de demokratiske rettighetene, mens den er høyere overfor grupper som kan tenkes å bryte de demokratiske spillereglene (Sniderman, Petersen, Slothuus & Stubager 2014). Innbyggerne

kan dermed antas å relatere politiske rettigheter til undergrupper som har synspunkter som går på tvers av storsamfunnet, eller grupper som beveger seg på grensen av loven eller av det som oppfattes som samfunnets felles moralske normer. I dette tilfellet er innbyggernes holdninger til antiterroriltak basert på informasjon om konkrete grupper som kan representere trusler mot innbyggernes sikkerhet. Antiterroriltak fokuserer da også på nettopp denne typen av «utgrupper» i befolkningen. PST peker i sine risikoanalyser på radikale muslimske miljøer og ekstreme høyreorienterte miljøer som de viktigste *risikogruppene* (PST 2016). Det er ikke overraskende, sett i lys av internasjonale terrorhendelser og de hjemlige tragiske erfaringene fra 22. juli 2011. Ekstrem islamisme vurderes som «den største terrortrusselen», mens «trusselen fra de høyreekstreme miljøene er vurdert som økende» (ibid.:2). Bakgrunnen for den økende trusselen fra de høyreekstreme miljøene skyldes ifølge PST (ibid.) «mobilisering rundt temaer knyttet til det høye antallet flyktninger og asylsøkere». De to formene for ekstremisme i PSTs risikoanalyse – radikal islam og den ekstreme høyresiden – er åpenbare eksempler på såkalte utgrupper. Begge går på tvers av storsamfunnet, og har vist seg å være villige til å krysse grensene for hva som er demokratisk akseptabelt. Vi antar at innbyggerne aksepterer (og kanskje også forventer) at politiet får vide fullmakter til å følge begge disse gruppene tett.

Den andre varianten av slik gruppetenkning tar utgangspunkt i innbyggernes psykologiske reaksjoner på terrorhendelser. Denne forskningen, som hovedsakelig er basert på en amerikansk kontekst, har som nevnt vist at terrorfrykt styrker gruppetilhørigheten til grupper som er lik en selv, mens befolkningen blir mer fiendtlig innstilt overfor grupper de oppfatter som annerledes (Sunstein 2004; Huddy, Feldman, Capelos & Provost 2002; Huddy et al. 2005; Huddy & Feldman 2011). Med andre ord: gruppetenkningen forsterkes i fryktpregede situasjoner. En miks av terrorhendelser og innvandring kan oppleves som en trussel mot sikkerheten i samfunn preget av større etnisk diversitet. Det er et interessant spørsmål om befolkningen trekker et tydelig skille mellom ekstrem islam og muslimer generelt. Med andre ord, skjærer de alle over én kam? Negative oppfatninger av muslimer er utbredt i Europa (Strabac & Listhaug 2008; Ogan, Willnat, Pennington, & Bashir 2013; Savelkoul, Scheepers, van der Veld & Hagendoorn 2012), og spørsmålet er om antimuslimske holdninger øker befolkningens villighet til å akseptere større inngrep overfor norske muslimer generelt. I en analyse av åpne spørsmål om nordmenns holdninger til muslimer, er det vist at negative holdninger bunner i at muslimene av mange anses å utgjøre en trussel mot sentrale verdier i det norske samfunnet, og formuleringer knyttet til «terror» er vanlig (se Moe, Døving, Levin & Lenz 2016:9). Det er et åpent spørsmål om toleransen overfor muslimer generelt kan gjøre befolkningen villig til å akseptere at PST får større handlingsrom overfor akkurat denne gruppen. Det kan være at muslimske miljøer oppfattes som generelle rekrutteringsarenaer for fremtidige terrorister, eller at det eksisterer allmenne stereotypiske oppfatninger av muslimer som gruppe i befolkningen. Vi spør om nordmenn skiller tydelig mellom radikale muslimer og muslimer generelt når det gjelder telefonavlytting.

Hvordan skal vi gå frem for å teste om innbyggernes holdninger til telefonavlytting er betinget av målgruppen for slik avlytting? Det er ikke gitt at befolkningen gir uttrykk for det de «egentlig mener» når spørsmål som dette stilles direkte i en spørreundersøkelse. For å avdekke mulige skjulte preferanser, benytter vi oss derfor av et surveyeksperiment. I det etterfølgende beskriver vi datagrunnlaget og utformingen av surveyeksperimentet nærmere.

DATA OG EKSPERIMENTELT DESIGN

Undersøkelsen er basert på data fra Norsk medborgerpanel, som er en internetbasert undersøkelse om nordmenns holdninger i ulike samfunnsspørsmål. Panelet drives av samfunnsforskere ved Universitetet i Bergen og Uni Research Rokkansenteret, og benyttes utelukkende til forskningsformål. Panelet er ikke selvrekrutterende, og deltakerne representerer et tverrsnitt av den norske befolkningen. Paneldeltakerne inviteres til å si sin mening om det norske samfunnet to ganger i året.

Datainnsamlingen til denne artikkelen ble gjennomført i perioden fra 28. oktober til midten av november 2015.¹ Datamaterialet omfatter et tilfeldig utvalg på 1399 respondenter av totalt 10 247 panelmedlemmer (Skjervheim & Høgestøl 2015). For å avdekke hvorvidt innbyggerne relaterer politiske rettigheter og toleranse til konkrete sosiale grupper, ble datainnsamlingen designet som et surveyeksperiment (Mutz 2011). Alternativet ville vært å spørre respondentene direkte om hvilke sosiale grupper de ville gi PST stort handlingsrom i forhold til. Det er to grunner til at et slikt direkte spørsmål kunne vært problematisk. For det første kan det tenkes at et direkte spørsmål om telefonavlytting av konkrete sosiale grupper er såpass sensitivt at respondentene ikke ville ha avdekket sine faktiske holdninger (Rosenfeld, Imai & Shapiro 2015). I så fall ville et direkte spørsmål underrapportere befolkningens villighet til å gi politiet større handlingsrom overfor visse sosiale grupper. Det kan for eksempel tenkes at vi ikke ville vært i stand til å avdekke befolkningens toleranse overfor muslimer generelt. Et annet problem i tradisjonelle surveyundersøkelser er spørsmålet om kausalitet (Cappelen, Kuhnle & Midtbø 2016). Kan korrelasjonen mellom hvilken sosial gruppe som identifiseres og holdningen til telefonavlytting være påvirket av en tredje faktor, for eksempel befolkningens tillit til andre mennesker? Surveyeksperimentet håndterer slike metodiske utfordringer, og er således velegnet både til å avdekke «skjulte preferanser» og ikke minst kausale sammenhenger. Det grunnleggende designet er svært enkelt – vi manipulerer kun én variabel, nemlig hvilken sosial gruppe respondentene eksponeres for, mens alt annet holdes konstant. Fremgangsmåten gjør at vi kan avdekke hvorvidt det å bli eksponert for bestemte sosiale grupper former respondentenes holdninger. Vi kan derfor kalle eksperimentet for et «gruppekategoriseringseksperiment».

Eksperimentet ble utformet ved å gi 1500 tilfeldig utvalgte respondenter følgende spørsmål:

Se for deg at Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) har bedt om lov til å avlytte telefonene til medlemmer eller sympatisører av [Gruppe X] fordi de tror det kan hjelpe dem i etterforskningen av en terrrorsak. Noen mener PST bør få lov fordi det kan avverge terrorplott tidlig, andre mener PST ikke bør få lov fordi dette vil være et for stort inngrep i privatlivet til gruppen. Hvor enig eller uenig er du i at Politiets Sikkerhetstjeneste skal få rett til slik telefonavlytting?

Spørsmålet hadde syv svarkategorier, der ytterpunktene var svært enig (1) og svært uenig (7). Spørsmålet henviste direkte til etterforskningen av en terrrorsak, med en tilhørende anmodning fra PST om å ta i bruk telefonavlytting for å avverge et terrorplott. Hensikten

1. Datainnsamlingen ble avsluttet like etter terrorangrepet i Paris den 13. november 2015. Omtrent 50 svar kom inn i dagene etter angrepet, noe som gjør at vi ikke kan etterspore akkurat dette angrepet på respondentenes holdninger.

med dette var å gjøre eksperimentet så realistisk som mulig. Telefonavlytting ble valgt fordi dette må anses som en politimetode nordmenn kjenner til, og som derfor ikke trenger nærmere forklaring i selve spørsmålsteksten. For å teste om det å bli eksponert for bestemte sosiale grupper hadde betydning for respondentenes holdninger, ble de 1500 respondentene randomisert i fem grupper som hver ble tilfeldig eksponert for en av følgende fem mulige sosiale grupper: 1) «En muslimsk fundamentalist-gruppe» 2) «En muslimsk menighet» 3) «En høyre-ekstrem gruppe» 4) «Fremskrittspartiet», og 5) «En samfunnsgruppe». De fire første gruppene utgjør eksperimentgruppene, mens respondenter eksponert for «En samfunnsgruppe» utgjør kontrollgruppen (og er dermed referansegruppe i regresjonsanalysene). I utformingen av surveyeksperimenter er det gode grunner til å reflektere rundt hva som er en fornuftig kontrollgruppe. Det å bruke en nøytral kategori som kontrollgruppe er en velkjent løsning (Albertson & Gadarian 2016:485). Kategorien «En samfunnsgruppe» er nøytral både politisk, religiøs og etnisk. Vi antar at respondenter eksponert for denne gruppen assosierer dette med hvilken som helst gruppering i samfunnet.

For å få tydelig frem betydningen av den sosiale gruppen anmodningen om telefonavlyttingen gjaldt, eksponerte vi respondentene for to ekstreme ytterpunkter: «En muslimsk fundamentalist-gruppe» versus «En muslimsk menighet», og «En høyre-ekstrem gruppe» versus «Fremskrittspartiet». I utgangspunktet hadde vi ingen grunn til å tro at befolkningen ville støtte telefonavlytting av Fremskrittspartiets medlemmer og sympatisører, men partiet ble valgt som kontrast til ekstreme høyreorienterte grupperinger. Den eneste forskjellen mellom de fem gruppene av respondenter er altså at de ble eksponert for ulike sosiale grupper i spørsmålsformuleringen, noe som gjør at eksperimentet burde være fruktbart for å kaste lys over hvilke sosiale grupper respondentene mener PST bør gis anledning til å bruke skjulte politimetoder overfor.

Med 1500 respondenter til rådighet kunne vi maksimalt stå igjen med totalt 300 respondenter tilfeldig eksponert for en av de fem gruppene. Den endelige analysen er basert på 1399 respondenter. Antallet manglende verdier fordeler seg likt på de fem gruppene, noe som gjør at vi kan anta at dette skyldes tilfeldigheter. For å gjøre analysene lettere å tolke, har vi snudd skalaen slik at 7 er svært enig mens 1 er svært uenig.

EMPIRISK ANALYSE I: SURVEYEKSPERIMENTET

Vi begynner med resultatet for selve gruppekategoriseringseksperimentet. Identifiserer respondentene de to ekstremistgruppene i spørsmålet? Spiller frykten for muslimske fundamentalister over på nordmenns holdninger til muslimer generelt? Figur 1 viser innbyggernes gjennomsnittlige plassering på syvpunktsskalaen med tilhørende konfidensintervaller for de fem gruppene respondentene ble eksponert for. Hvis vi starter med nivået, viser figur 1 at dette er høyt uansett hvem anmodningen fra PST gjelder. Befolkningen er med andre ord i høy grad villig til å gi PST rett til telefonavlytting for å avverge terrorangrep. Tilliten til PSTs vurderinger ser dermed ut til å være høy i befolkningen. Gjennomsnittet for respondentene på tvers av alle de fem gruppene er 5,34 på syvpunktsskalaen, der 1 er svært uenig og 7 er svært enig. Her skal det understrekes at spørsmålet henviser direkte til at PST tror slik avlytting kan hjelpe dem i etterforskningen av en terrorsak. I tillegg vet

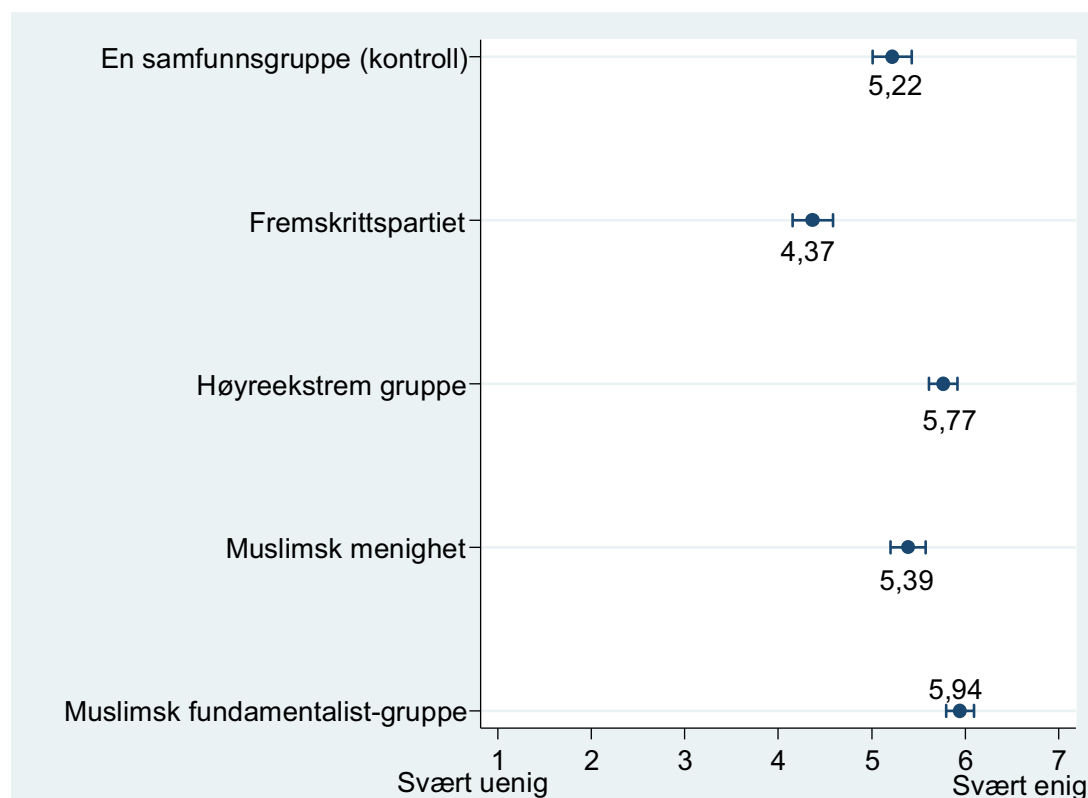
vi fra tidligere forskning at telefonavlytting som kontraterrortiltak har bred støtte i befolkningen, sammenliknet med andre slike tiltak som for eksempel det å holde personer i forvaring uten å stille dem for retten (Fimreite et al. 2013). Likevel, resultatet indikerer at befolkningen har relativt høy tillit til PSTs vurderinger. Samtidig antyder dette resultatet at innbyggerne ikke betrakter personvern som en absolutt rettighet. I så tilfelle ville de ha vært mindre villige til å gi PST anledning til å gripe inn i enkeltpersoners privatliv.

Selv om befolkningens aksept for inngrep i privatlivet er høy, er det betydelig variasjon etter hvilken sosial gruppe respondentene ble eksponert for. Innbyggernes holdninger til anmodningen om telefonavlytting fra PST er i høy grad betinget av hvem metoden skal benyttes overfor. Befolkningen oppfatter med andre ord ikke disse rettighetene som absolutte. Det er ikke overraskende at befolkningen er minst villig til å la PST ta i bruk telefonavlytting for å overvåke Fremskrittspartiets (FrP) medlemmer (gjennomsnitt=4,37). FrP er et etablert parti i det norske partisystemet og ett av to nåværende regjeringspartier, men likevel er et ikke ubetydelig antall innbyggere villige til å støtte en anmodning om telefonavlytting av partiet. Vi kan bare spekulere i mekanismene som ligger bak disse forskjellene, men resultatet for FrP kan tyde på at overvåking av politiske partier oppfattes som mer sensitivt i befolkningen. Innbyggerne er, også det som forventet, mest tilbøyelige til å støtte anmodningen fra PST hvis en av de to ekstremistgruppene er målgruppe. Gjennomsnittet for «en høyre-ekstrem gruppe» er 5,77, mens tilsvarende tall for «en muslimsk fundamentalist-gruppe» er 5,94.

Den innledende analysen avdekker også et annet helt sentralt funn: Befolkningen trekker et tydelig skille mellom muslimske fundamentalister og muslimer generelt («en muslimsk menighet»). Gjennomsnittet for «en muslimsk menighet» er 5,39, mens det tilsvarende tallet for kontrollgruppen («en samfunnsgruppe») er 5,22. Som figuren viser, er det overlappende konfidensintervaller mellom akkurat disse to gruppene, noe som betyr at forskjellen mellom de to gruppene ikke er statistisk signifikant. Det innebærer at frykten for at radikale muslimske miljøer skal utføre terrorangrep i Norge eller antimuslimske holdninger generelt, ikke ser ut til å ha smittet over på frykten for muslimer som gruppe. Toleransen overfor norske muslimer ser dermed ut til å stå like sterkt i befolkningen som toleransen overfor enhver annen samfunnsgruppe i spørsmålet om telefonavlytting. I tolkningen av denne forskjellen er det grunn til å minne om at vårt eksperiment ble gjennomført før noen av de større terrorangrepene i Europa den senere tiden. Det gjelder angrepet i Paris i 13. november 2015 (130 drepte) som skjedde samtidig med at vår datainnsamling ble avsluttet, bombene i Brussel i mars 2016 (32 drepte), og angrepet i Nice i juli 2016 (84 drepte) (Nesser 2014; Nesser, Stenersen & Oftedal 2016). I sum viser analysen at støtten til de vurderingene PST foretar er avhengig av hvilke grupper PST ønsker å bruke telefonavlytting overfor. Det innebærer at befolkningen ikke anser sivile rettigheter som absolutte, men at de foretar pragmatiske vurderinger konfrontert med hvilke grupper overvåkingen gjelder.

I figur 1 er forskjellene testet i forhold til kontrollgruppen («En samfunnsgruppe»), og som konfidensintervallene viser er forskjellene mellom eksperimentgruppene signifikant forskjellig fra null, sammenliknet med kontrollgruppen for alle gruppene. Et viktig unntak er respondenter eksponert for «En muslimsk menighet», sammenliknet med respondenter eksponert for «En samfunnsgruppe» (kontrollgruppen). Igjen, dette viser at innbyggerne skiller tydelig mellom radikale muslimske miljøer og muslimer i dette spørsmålet.

Figur 1. Telefonavlytting: Resultater av gruppekategoriseringeksperimentet (Gjennomsnitt med tilhørende 95 % konfidensintervaller – N=1,399)

Tabell 1 viser forskjellen på syvpunktskalaen mellom hver enkelt gruppe. I denne tabellen er gruppene testet mot hverandre parvis og ikke kun mot kontrollgruppen som i figur 1. To funn peker seg ut som spesielt interessante. For det første, og som vist i figur 1: respondentene skiller tydelig mellom muslimer generelt og radikale muslimer. Nordmenn er langt mindre tilbøyelige til å akseptere en anmodning fra PST om telefonavlytting av medlemmer av «En muslimsk menighet» enn overfor «En muslimsk fundamentalistgruppe». Forskjellen er -0,55 på syvpunktsskalaen. Resultatet er i tråd med eksperimentelle analyser fra Danmark i etterkant av karikaturstriden i 2005 og 2006 (Sniderman et al. 2014). Det samsvarer også med funn fra norske undersøkelser av begrensninger på ytringsfriheten for ulike sosiale grupper, deriblant muslimer (Steen-Johnsen, Fladmoe & Midtbøen 2016; Midtbøen & Steen-Johnsen 2016). For det andre finner vi at nordmenn ikke er mindre tilbøyelige til å akseptere en anmodning fra PST om telefonavlytting overfor «en muslimsk fundamentalist-gruppe», sammenliknet med «en høyreekstrem gruppe». Vi kan ikke være sikre på at den lille forskjellen mellom de to gruppene (-0,17 på syvpunktsskalaen) er forskjellig fra null. Det ser dermed ut til at nordmenn vurderer de to gruppene som likeverdige trusler, noe som kan ses i lys av terrorangrepet 22. juli 2011. Gjerningsmannen, Anders Behring Breivik, hadde en klar politisk motivasjon for drapene i Oslo og på Utøya: motstand mot innvandring generelt og den islamske sivilisasjonen spesielt. Høyreekstrem terror har ikke bare vært en trussel i Norge, men noe landet smertelig har erfart.

På den annen side finner vi at innbyggerne er langt mindre villige til å godta telefonavlytting av Fremskrittspartiets medlemmer, sammenliknet med medlemmer av «En muslimsk menighet». Forskjellen er på like i overkant av 1 på syvpunktsskalaen og klart signifikant. Vi tror denne forskjellen, som nevnt, kan tyde på at nordmenn er mer sensitive overfor overvåking av politiske partier generelt enn Fremskrittspartiet spesielt. Vi ser også at nordmenn skiller svært tydelig mellom FrP og høyreekstreme grupper (-1,39 på syvpunktsskalaen). Endelig er det verdt å legge merke til at spørsmålene er formulert slik at respondentene er eksponert for ikke-navngitte generelle gruppekategorier med unntak av respondenter eksponert for Fremskrittspartiet. Det antyder at befolkningens generelle oppslutning om PSTs vurderinger ikke er like høy når målgruppen for overvåkingen konkretiseres.

Tabell 1. Telefonavlytting: Test av parvise gruppeforskjeller (skala 1–7)

Grupper	Forskjeller (Standardfeil)
Muslimsk menighet vs. Muslimsk fundamentalist-gruppe	-0,55 (0,132)***
Høyre-ekstrem gruppe vs. Muslimsk fundamentalist-gruppe	-0,17 (0,130)
Fremskrittspartiet vs. Muslimsk fundamentalist-gruppe	-1,58 (0,130)***
En samfunnsgruppe (kontroll) vs. Muslimsk fundamentalist-gruppe	-0,72 (0,133)***
Høyre-ekstrem gruppe vs. Muslimsk menighet	0,37 (0,133)**
Fremskrittspartiet vs. Muslimsk menighet	-1,02 (0,132)***
En samfunnsgruppe vs. Muslimsk menighet	-0,17 (0,135)
Fremskrittspartiet vs. Høyre-ekstrem gruppe	-1,39 (0,133)***
En samfunnsgruppe (kontroll) vs. Høyre-ekstrem gruppe	-0,55 (0,134)***
En samfunnsgruppe (kontroll) vs. Fremskrittspartiet	0,85 (0,133)***

** 5 %-nivået, *** 1 %-nivået.

Hvem er så mest tilbøyelige til å gi PST det PST ønsker? Dette spørsmålet besvares i den andre delen av analysen.

EMPIRISK ANALYSE II: BETYR DET NOE HVEM INNBYGGERNE ER?

Like interessant som å undersøke hvilke grupper innbyggerne er villige til å gi politiet utvidet myndighet i forhold til, er det å studere hva som kjennetegner respondenter som er mer eller mindre villige til å gi PST slike fullmakter. I det påfølgende avsnittet ser vi nærmere på individbaserte forklaringer på holdninger til grensedragningen mellom sivile rettigheter og samfunnsstrygghet. Denne delen av analysen tar dermed som utgangspunkt at spørsmålet om hvor innbyggerne trekker grensen mellom personvern, rettssikkerhet og samfunnsstrygghet, er avhengig av hvem innbyggerne er og hvilke generelle holdninger de har.

I analysen undersøkes en rekke kjennetegn ved innbyggerne som litteraturen har pekt på som viktige i undersøkelsen av holdninger til antiterrorpolitikk og terrorfrykt (Huddy

et al. 2002; Lerner, Gonzales, Small & Fishhof 2003; Gadarian 2010; Albertson & Gadarian 2015). En analyse av bakgrunnsvariabler er nyttig for å avdekke hvorvidt konkrete avveininger mellom frihet og kontroll har varierende grad av støtte i befolkningen, kontrollert for hvilke grupper en eventuell overvåking gjelder. I analysen skiller vi mellom sosial bakgrunn og holdninger som forklaringer på variasjonen i innbyggernes villighet til å gi PST det PST ber om.

Vi starter med sosial bakgrunn, der ulike studier viser at kvinner er mer redd for å bli offer for voldelige hendelser enn menn. Det gjelder selv om menn har betydelig større sannsynlighet for å bli utsatt for slike hendelser (Huddy et al. 2002:490). Argumentet er at kvinner overvurderer risikoen knyttet til det å bli utsatt for en forbrytelse, og terrorangrep ser ut til å skape større engstelse blant kvinner enn blant menn. Menn, på den andre siden, reagerer mer med sinne enn med engstelse. Sinne kan danne grunnlaget for en mer represiv holdning og bidra til at menn i større grad er villige til å gi utvidede fullmakter til politiet enn det kvinner er. Samtidig kan kvinners frykt for å bli utsatt for terror gjøre at de er mer villige til å støtte en anmodning fra PST, sammenliknet med menn.

Videre forventer vi at innbyggere med høyere utdanning er mindre tilbøyelige til å støtte en anmodning fra PST enn innbyggere med lavere utdanning (Huddy et al. 2002:499). Tanken er at utdanning gir innbyggerne ressurser som gjør dem i stand til å foreta mer presise vurderinger av risikoen for å bli utsatt for terrorisme. Siden sannsynligheten for å bli utsatt for terrorangrep er liten, antar vi at innbyggere med høyere utdanning vil være mindre tilbøyelige til å gi politiet utvidede fullmakter, sammenliknet med lavt utdannede innbyggere.

Litteraturen tilsier også at holdninger til terror, og ikke minst frykten for å bli utsatt for terror, er relatert til alder (Lerner et al. 2003). Argumentet er at unge mennesker kjenner seg mindre sårbare enn eldre mennesker, noe som i sin tur kan bidra til at yngre respondenter er mindre villige til å gi etter for en anmodning fra PST, sammenliknet med eldre respondenter. Det kan også være at yngre mennesker er mer skeptiske til autoriteter, noe som kan gi seg utslag i mindre støtte til bruk av telefonavlytting i denne gruppen.

Vi antar også at grunnleggende holdninger har betydning for hvordan befolkningen resonnerer rundt spørsmål om personvern og rettssikkerhet. I analysen ser vi på betydningen av *ideologi* og *tillit* til andre mennesker. Ideologi (og politiske partier) er viktige filtre for hvordan innbyggerne forstår den politiske realiteten de står overfor (Tilley & Hobolt 2011). Terrorismen oppfattes i all hovedsak som et spørsmål om partitilhørighet (Klar 2013). Terroraksjoner setter spørsmål angående lov og orden på den politiske agendaen (David & Silver 2004), et stridsspørsmål som er assosiert med høyresiden i politikken. Vi forventer derfor at innbyggere som plasserer seg til høyre i politikken vil være mer tilbøyelige til å gi politiet flere virkemidler i verktøykassen, sammenliknet med innbyggere som plasserer seg på venstresiden. Samtidig står også liberale verdier sentralt på høyresiden, noe som skulle tilsi større skepsis til telefonavlytting.

Med hensyn til tillit forventer vi at innbyggere med mindre tillit til andre er mer tilbøyelige til å gi myndighetene utvidede kontrollfullmakter, sammenliknet med innbyggere som har større tillit til andre. Tillit måles med følgende spørsmål: «Vil du si at de fleste mennesker i sin alminnelighet er til å stole på, eller mener du at man ikke kan være forsiktig nok når man har med andre å gjøre?». Svarkategorien varierer fra «kan ikke være for-

siktig nok» (0) til «folk flest er til å stole på» (10). Deskriptiv statistikk for samtlige variabler i analysen er vist i appendiks A.

Resultatene fra denne delen av analysen er vist i tabell 2 (full modell). Før vi kommenterer resultatene, skal det slås fast at den andre kolonnen viser resultatet fra gruppekategoriseringseksperimentet og er identisk med tallene som er presentert i figur 1. Effektene for eksperimentdummyene (konstantleddet, 5,22, er verdien til kontrollgruppen) viser at disse er upåvirket av at individforklaringene tas med i analysen i den første kolonnen. Effekten justeres noe ned for respondenter eksponert for «en høyre-ekstrem gruppe» sammenliknet med kontrollgruppen, men størrelsen på standardfeilen tilsier at det ikke er snakk om en signifikant nedjustering. Det innebærer at eksperimentet fanger kausale effekter av gruppeeksponeringen.

Effektene av individforklaringene er stort sett som forventet. Kvinner er gjennomgående (og signifikant) mer tilbøyelige til å akseptere anmodningen fra PST, sammenliknet med mannlige respondenter. Det kan tyde på at kvinners engstelse trumfer menns sinne med hensyn til bekymringen for terror. Videre fremgår det at høy utdanning går sammen med større grad av skepsis til å gi PST rett til telefonavlytting (lav utdanning er referansekategori). Respondenter med høy utdanning er betydelig mer skeptiske, sammenliknet med respondenter med lav utdanning (0,37 reduksjon på syvpunktsskalaen). Også alder har den forventede effekten. Eldre respondenter er mer tilbøyelige til å være enige, sammenliknet med de aller yngste (referansegruppen=18–26 år).

Når det gjelder holdningsvariablene – ideologi og tillit til andre mennesker – er retningen på effektene også som forventet. Respondenter som plasserer seg til høyre politisk er mer tilbøyelige til å være enige i at PST skal få rett til å ta i bruk telefonavlytting, sammenliknet med mer venstreorienterte respondenter. Størrelsen tilsier at en verdis økning på venstre–høyre-skalaen betyr en økning på 0,15 på 1–7-skalaen. Dette betyr at høyresidens lov og orden-verdier trumfer de liberale verdiene. Også tillit har den forventede effekten. Respondenter som mener at folk flest er til å stole på (høye verdier på tillitsvariabelen), er noe mer skeptiske til anmodningen fra PST, sammenliknet med respondenter som svarer at «man kan ikke være forsiktig nok når man har med andre å gjøre» (lave verdier på tillitsvariabelen). Effekten av mellommenneskelig tillit er derimot beskjeden (–0.07), men signifikant på 5-prosentnivået.

Tabell 2. Regresjonsanalyse av holdninger til telefonavlytting (skala 1–7, OLS med robuste standardfeil i parentes)

Variabler	Full modell (s.e.)	Eksperiment (s.e.)
Radikale muslimer	0,628 (0,122)***	0,724(0,129)***
Muslimsk menighet	0,152(0,132)	0,170(0,143)
Høyreekstremer gruppe	0,448(0,124)***	0,547(0,131)***
Fremskrittspartiet	–0,952(0,146)***	–0,852(0,153)***
Kvinne	0,357(0,081)***	
Venstre/Høyre aksene	0,154(0,020)***	
Tillit	–0,068(0,022)**	
Universitet/høyskole	–0,366(0,082)***	
26–35 år	0,436(0,207)**	
36–45 år	0,933(0,188)***	
46–55 år	0,912(0,177)***	
56–65 år	0,914(0,177)***	
66–75 år	0,819(0,188)***	
75 +	0,744(0,256)**	
Konstantledd	4,321(0,295)***	5,220(0,106)***
N	1399	1399
R ²	0,213	0,112

** 5 %-nivået, *** 1 %-nivået. Referansegruppe for eksperimentdummyene er «en samfunnsgruppe», referansegrupper for universitets- eller høyskoleutdanning er lav utdanning, mens aldersgruppen 18–26 år er referansegruppe for alderskategoriene.

DISKUSJON

Hensikten med denne artikkelen har vært å belyse hvordan nordmenn balanserer personvern- og rettssikkerhetshensyn på den ene siden og hensynet til beskyttelse mot terrortrusler på den andre. Spørsmålet vi har reist er om holdninger til bruk av skjulte politimetoder er betinget av hvem som er målgruppen for disse metodene. Etter terrorangrepet i USA 11. september 2001 og terrorangrepet i Norge 22. juli 2011, har befolkningens ønske om å leve i trygge samfunn ført til større aksept for begrensninger på personvernet og dermed på den personlige friheten. Det er en pågående debatt om hvor langt demokratiet kan gå i bekjempelsen av terror før demokratiet selv kan bli skadelidende. Vår analyse bidrar til denne debatten ved å ta utgangspunkt i to spørsmål: 1) Hvilke grupper mener befolkningen i Norge at det er akseptabelt at Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) gis utvidede fullmakter til å overvåke? 2) Hvorfor er noen mer tilbøyelige til å gi PST stort handlingsrom mens andre er motstandere? Spørsmålene er belyst ved hjelp av et surveyeksperiment.

Analysen av selve surveyeksperimentet gir grunnlag for tre hovedkonklusjoner. For det

første ser befolkningen ut til å ha generelt sett høy tillit til PSTs vurderinger. Det skal understrekes at vårt eksperiment henviser direkte til at PST tror telefonavlytting kan hjelpe dem i å avverge et terrorplott. Resultatene kan likevel ikke tolkes som en blankofullmakt til overvåking. Det siste ser vi tydeligst blant de av respondentene som fikk spørsmålet som identifiserte Fremskrittspartiet som målgruppe for PSTs avlytting. Dette kan tyde på at befolkningen er skeptisk til avlytting av politiske partier generelt. En annen tolkning er at støtten til avlytting avtar når målgruppen for avlyttingen blir mer konkret, men dette er usikkert. For eksempel er det ikke grunnlag for å anta at støtten til telefonavlytting av fundamentalistiske grupper ville reduseres dersom vi i eksperimentet hadde identifisert en konkret slik gruppe. Forhåndskunnskap kan også spille en rolle for holdningen til telefonavlytting. For eksempel kan en henvisning til en konkret gruppe (som FrP) gi respondentene en mulighet til kritisk å vurdere behovet for telefonavlytting.

For det andre viser eksperimentet at målgruppen for de skjulte politimetodene har stor betydning for befolkningens støtte til en anmodning fra PST. Det innebærer at disse rettighetene det her er snakk om ikke oppfattes som absolutte i befolkningen. Innbyggerne er mest tilbøyelige til å gi PST stort handlingsrom overfor de to gruppene som PST selv identifiserer i sine risikoanalyser – radikale muslimske miljøer og ekstreme høyreorienterte miljøer. Begge er klassiske ut-grupper som har vist seg å krysse grensene for hva som er demokratisk akseptabelt.

For det tredje finner vi at nordmenn trekker en tydelig grense mellom radikale muslimer og muslimer ellers. Nordmenn er ikke mer tilbøyelige til å støtte bruk av telefonavlytting overfor en muslimsk menighet enn overfor en hvilken som helst annen samfunnsgruppe. Dette resultatet tyder på at terrorfrykt ikke svekker toleransen overfor norske muslimer generelt. Nordmenns aksept for telefonavlytting er dermed ikke betinget av om dette gjelder andre grupper i samfunnet («en muslimsk menighet») enn grupper som kan ligne på dem selv («en samfunnsgruppe»). Det er mulig at våre resultater kan forstås i lys av responsen på terroraksjonen 22. juli. Norske politikere reagerte med å oppfordre befolkningen til solidaritet og fellesskap. Hva politikerne sier og gjør som respons på terrorhendelser, kan ha betydning for innbyggernes holdninger. Samtidig er det verdt å poengtere at vår undersøkelse ble gjennomført før flere av de større terrorangrepene i Europa, angrep som ble utført av radikale islamister og som derfor kan ha betydning for resultatene. Det er et argument for å gjennomføre identiske eksperimenter over tid (gjerne ved å følge de samme personene) for derigjennom å avdekke hvor varige disse holdningene er.

Den andre hoveddelen av analysen viser at innbyggernes villighet til å gi PST det PST ønsker er betinget av egenskaper ved innbyggerne selv. Det er god grunn til å tro at spørsmål som gjelder myndighetenes håndtering av sikkerhet mot terror og katastrofer har et politiseringspotensial (Christensen & Aars 2017b). Det gjør disse resultatene spesielt interessante. Høyresidens velgere er mer opptatt av sikkerhet, og er dermed også mer villige til å tillate bruk av skjulte politimetoder som telefonavlytting. Vi finner også at kvinner er mer tilbøyelige til å støtte en anmodning fra PST om telefonavlytting enn det menn er. Respondenter med høy utdanning er langt mer skeptiske til å gi PST det PST ønsker, sammenliknet med respondenter med lav utdanning. Vi finner også at de unge er mer skeptiske enn de eldre. Mellommenneskelig tillit har også en viss betydning for holdninger til bruk av skjulte politimetoder.

Alt i alt indikerer resultatene fra denne studien at norske innbyggere ikke oppfatter personvern som en absolutt rettighet. Generelt er det stor tilslutning til at PST skal ha mulighet til å benytte seg av skjulte overvåkingsmetoder dersom det foreligger en terrortrussel. Dessuten finner vi at denne tilslutningen er betinget av hvem som er målgruppen for overvåkingen. Det innebærer at resultatene kan forstås i lys av teorier om såkalte «utgrupper». Det er imidlertid kun den ene av de to variantene av utgruppe-teori som får støtte i vår studie. Respondentene i undersøkelsen er mest åpne for å tillate avlytting av grupper som beviselig har utgjort en terrortrussel, enten i Norge eller andre steder. I all hovedsak støtter innbyggerne opp om PSTs egne trusselvurderinger. Muslimer generelt oppfattes ikke som en terrortrussel. Innbyggerne skjærer med andre ord ikke alle over én kam, selv i en situasjon der terrortrusler preger den offentlige debatten.

Norske politikere har svart på terrortrusselen ved å gi Politiets Sikkerhetstjeneste økte muligheter til å ta i bruk skjulte politimetoder (telefonavlytting, dataavlesing osv.) i kampen mot terror. Vår undersøkelse bidrar til å kaste lys over hvor sterk støtte dette har i befolkningen. Analysen tilsier at selv om befolkningens tillit til PST er høy, er den betinget både av hvem slike metoder brukes overfor og hvem innbyggerne er. Vi tror imidlertid at denne støtten er avhengig av hvordan spørsmålet om balansen mellom personvern og rettssikkerhet på den ene siden og samfunnssikkerhet på den andre fortolkes. Mens debatten rundt dette spørsmålet før terrorangrepet i USA i 2001 kretset rundt innbyggernes behov for beskyttelse mot staten, er debatten nå preget av at både staten og innbyggerne må beskyttes mot en felles «ytre fiende» (terroristene). Det kan innebære at tilliten er betinget av den sistnevnte fortolkningskonteksten, og at den således kan være skjør.

APPENDIKS

Appendiks A. Variabeloversikt og deskriptiv statistikk (N=1399).

Variabel	Definisjon	Gjennomsnitt	Standardavvik	Min	Maks
Telefonavlytting	7 punkt	5,34	1,67	1	7
Kvinne	Dummy	0,50	–	0	1
Utdanning	Dummy	0,57	–	0	1
Høyre–venstre	11 punkt	6,18	2,21	1	11
Tillit	10 punkt	7,86	1,99	1	11
18–25 år	Dummy	0,07	–	0	1
26–35 år	Dummy	0,12	–	0	1
36–45 år	Dummy	0,16	–	0	1
46–55 år	Dummy	0,21	–	0	1
56–65 år	Dummy	0,26	–	0	1
66–75 år	Dummy	0,15	–	0	1
Over 75 år	Dummy	0,04	–	0	1

REFERANSER

- Albertson, B. & Gadarian, S. K. (2015). *Anxious Politics: Democratic Citizenship in a Threatening World*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: [10.1017/CBO9781139963107](https://doi.org/10.1017/CBO9781139963107)
- Albertson, B. & Gadarian, S. K. (2016). Did that scare you? Tips on creating emotion in experimental subjects. *Political Analysis*, 24(4), 485–491. DOI: [10.1093/pan/mpw022](https://doi.org/10.1093/pan/mpw022)
- Altheide, D. L. (2006). Terrorism and the politics of fear. *Cultural Studies/Critical Methodologies*, 6(4), 415–439. DOI: [10.1177/1532708616655749](https://doi.org/10.1177/1532708616655749)
- Beetham, D. (1999). *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press.
- Berinsky, A. J. (red.) (2016). *New Directions in Public Opinion*. New York: Routledge.
- Berkebile, R. E. (2015). What is domestic terrorism? A method for classifying events from the global terrorism database. *Terrorism and Political Violence*, 29(1), 1–26. DOI: [10.1080/09546553.2014.985378](https://doi.org/10.1080/09546553.2014.985378)
- Bloch-Elkon, Y. (2011). The polls – trends: Public perceptions and the threat of international terrorism after 9/11. *Public Opinion Quarterly*, 75(2), 366–392. DOI: [10.1093/poq/nfr004](https://doi.org/10.1093/poq/nfr004)
- Cappelen, C., Kuhnle, S. & Midtbø, T. (2016). Velferdssjåvinisme i Norge? Et listeeksperiment. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 31(02), 122–141. DOI: [10.18261/issn.1504-2936-2016-02-02](https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2016-02-02)
- Chenoweth, E. (2013). Terrorism and democracy. *Annual Review of Political Science*, 16, 355–378. DOI: [10.1146/annurev-polisci-032211-221825](https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-032211-221825)
- Chong, D. (1993). How people think, reason, and feel about rights and liberties. *American Journal of Political Science*, 37(3), 867–899.
- Christensen, D. A. & Aars, J. (2017a). Does democracy decrease fear of terrorism? *Terrorism and Political Violence*. DOI: [10.1080/09546553.2017.1287700](https://doi.org/10.1080/09546553.2017.1287700)
- Christensen, D. A. & Aars, J. (2017b). The 22 July terrorist attacks in Norway: Impact on public attitudes towards counterterrorist authorities. *Scandinavian Political Studies*. DOI: [10.1111/1467-9477.12090](https://doi.org/10.1111/1467-9477.12090)
- Davis, D. W. & Silver, B. D. (2004). Civil liberties vs. security: Public opinion in the context of the terrorist attacks on America. *American Journal of Political Science*, 48(1): 28–46. DOI: [10.1111/j.0092-5853.2004.00054.x](https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2004.00054.x)
- Dragu, T. & Polborn, M. (2014). The rule of law in the fight against terrorism. *American Journal of Political Science*, 58(2), 511–525. DOI: [10.1111/ajps.12061](https://doi.org/10.1111/ajps.12061)
- Druckman, J. N. & Lupia, A. (2016). Preference change in competitive political environments. *Annual Review of Political Science*, 19(1), 13. DOI: [10.1146/annurev-polisci-020614-095051](https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-020614-095051)
- Engene, J. O. (2013). Mer overvåking, mer kontroll – Noen utviklingstrekk etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(02), 233–244.
- Engene, J. O. (2016). Terrorism, counterterrorism, and democracy. I Peters, Y. & Tatham, M. (red.), *Democratic Transformations in Europe. Challenges and Opportunities* (s. 189–208). London: Routledge.
- Epifanio, M. (2011). Legislative response to international terrorism. *Journal of Peace Research*, 48(3), 399–411. DOI: [10.1177/0022343311399130](https://doi.org/10.1177/0022343311399130)
- Europol (2016). *Changes in Modus Operandi of Islamic State Terrorist Attacks. Review Held by Experts from Member States and Europol on 29 November and 1 December 2015*. The Hague, 18. januar.
- Fimreite, A. L., Lango, P., Lægreid, P. & Rykkja, L. H. (2013). After Oslo and Utøya: A shift in the balance between security and liberty in Norway? *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(10), 839–856. DOI: [10.1080/1057610X.2013.823754](https://doi.org/10.1080/1057610X.2013.823754)
- Gadarian, S. K. (2010). The politics of threat: How terrorism news shapes foreign policy attitudes. *Journal of Politics*, 72(02), 469–483. DOI: [10.1017/s0022381609990910](https://doi.org/10.1017/s0022381609990910)
- Gewirth, A. (1981). Are there any absolute rights?. *Philosophical Quarterly*, 31(122), 1–16. DOI: [10.2307/2218674](https://doi.org/10.2307/2218674)
- Huddy, L. & Feldman, S. (2011). Americans respond politically to 9/11: Understanding the impact of the terrorist attacks and their aftermath. *American Psychologist*, 66(6), 455. DOI: [10.1037/a0024894](https://doi.org/10.1037/a0024894)

- Huddy, L., Feldman, S., Capelos, T. & Provost, C. (2002). The consequences of terrorism: Disentangling the effects of personal and national threat. *Political Psychology*, 23(3), 485–509. DOI: [10.1111/0162-895x.00295](https://doi.org/10.1111/0162-895x.00295)
- Huddy, L., Feldman, S., Taber, C. & Lahav, G. (2005). Threat, anxiety, and support of antiterrorism policies. *American Journal of Political Science*, 49(3), 593–608. DOI: [10.2307/3647734](https://doi.org/10.2307/3647734)
- Husabø, E. J. (2013). Counterterrorism and the expansion of proactive police powers in the Nordic states. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 14(1), 3–23. DOI: [10.1080/14043858.2013.773759](https://doi.org/10.1080/14043858.2013.773759)
- Inglehart, R. & Norris, P. (2016). *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*. HKS Working Paper No. RWP16-026. Hentet fra https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2818659
- Innst. 343 L (2015–2016). *Innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler)*. Oslo: Stortinget.
- Klar, S. (2013). The influence of competing identity primes on political preferences. *Journal of Politics*, 75(04), 1108–1124. DOI: [10.1017/s0022381613000698](https://doi.org/10.1017/s0022381613000698)
- Lehrke, J. P. & Schomaker, R. (2014). Mechanisms of convergence in domestic counterterrorism regulations: American influence, domestic needs, and international networks. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37(8), 689–712. DOI: [10.1080/1057610x.2014.921769](https://doi.org/10.1080/1057610x.2014.921769)
- Lerner, J. S., Gonzalez, R. M., Small, D. A. & Fischhoff, B. (2003). Effects of fear and anger on perceived risks of terrorism. A national field experiment. *Psychological Science*, 14(2), 144–150. DOI: [10.1111/1467-9280.01433](https://doi.org/10.1111/1467-9280.01433)
- Midtbøen, A. H. & Steen-Johnsen, K. (2016). Ytringsfrihetens grenser i det flerkulturelle Norge. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 32(01-02), 21–33.
- Moe, V., Døving, C. A., Levin, I. & Lenz, C. (2016). «Hvis de hadde oppført seg som vanlige nordmenn, hadde alt vært greit, tror jeg.» – Nordmenns syn på årsaken til negative holdninger til jøder og muslimer. *FLEKS – Scandinavian Journal of Intercultural Theory and Practice*, 3(1), 1–17. DOI: [10.7577/fleks.1685](https://doi.org/10.7577/fleks.1685)
- Mueller, J. & Stewart, M. G. (2012). The terrorism delusion: America's overwrought response to September 11. *International Security*, 37(1), 81–110. DOI: [10.1162/isec_a_00089](https://doi.org/10.1162/isec_a_00089)
- Mutz, D. C. (2011). *Population-based Survey Experiments*. Princeton: Princeton University Press.
- Nesser, P. (2014). Toward an increasingly heterogeneous threat: A chronology of jihadist terrorism in Europe 2008–2013. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37(5), 440–456. DOI: [10.1080/1057610x.2014.893405](https://doi.org/10.1080/1057610x.2014.893405)
- Nesser, P., Stenersen, A. & Oftedal, E. (2016). Jihadi terrorism in Europe: The IS-effect. *Perspectives on Terrorism*, 10(6), 3–23.
- Neumayer, E., Plümper, T. & Epifanio, M. (2014). The «peer-effect» in counterterrorist policies. *International Organization*, 68(01), 211–234. DOI: [10.1017/s0020818313000362](https://doi.org/10.1017/s0020818313000362)
- Nordenhaug, I. & Engene, J. O. (2008). *Norge i kamp mot terrorisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ogan, C., Willnat, L., Pennington, R. & Bashir, M. (2013). The rise of anti-Muslim prejudice: Media and islamophobia in Europe and the United States. *International Communication Gazette*, 76(1), 27–46. DOI: [10.1177/1748048513504048](https://doi.org/10.1177/1748048513504048)
- Pantazis, C. & Pemberton, S. (2009). Policy transfer and the UK's 'war on terror': A political economy approach. *Policy & Politics*, 37(3), 363–387. DOI: [10.1332/030557309x462529](https://doi.org/10.1332/030557309x462529)
- Pokalova, E. (2015). Legislative responses to terrorism: What drives states to adopt new counterterrorism legislation? *Terrorism and Political Violence*, 27(3), 474–496. DOI: [10.1080/09546553.2013.809339](https://doi.org/10.1080/09546553.2013.809339)
- Petersen, M., Slothuus, R., Stubager, R. & Togeby, L. (2011). Freedom for all? The strength and limits of political tolerance. *British Journal of Political Science*, 41(03), 581–597. DOI: [10.1017/s0007123410000451](https://doi.org/10.1017/s0007123410000451)

- Politiets Sikkerhetstjeneste (2016). *Trusselvurdering 2016*. Oslo.
- Rosenfeld, B., Imai, K. & Shapiro, J. N. (2015). An empirical validation study of popular survey methodologies for sensitive questions. *American Journal of Political Science*, 60(3), 783–802. DOI: [10.1111/ajps.12205](https://doi.org/10.1111/ajps.12205)
- Roth, K. (2016). Twin threats: How the politics of fear and the crushing of civil society imperil global rights. I Human Rights Watch, *World Report 2016* (s. 1–20). New York: Human Rights Watch.
- Savelkoul, M., Scheepers, P., van der Veld, W. & Hagendoorn, L. (2012). Comparing levels of anti-Muslim attitudes across Western countries. *Quality & Quantity*, 46(5), 1617–1624. DOI: [10.1007/s11135-011-9470-9](https://doi.org/10.1007/s11135-011-9470-9)
- Skjervheim, Ø. & Høgestøl, A. (2015) *Norwegian Citizen Panel 2015, Fifth Wave. Methodology report*. Bergen: Norsk medborgerpanel/Ideas2evidence.
- Sniderman, P. M., Petersen, M. B., Slothuus, R. & Stubager, R. (2014). *Paradoxes of Liberal Democracy: Islam, Western Europe, and The Danish Cartoon Crisis*. Princeton: Princeton University Press.
- Steen-Johnsen, K., Fladmoe, A. & Midtbøen, A. (2016) *Ytringsfrihetens grenser. Sosiale normer og politisk toleranse*. Rapport. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Strabac, Z. & Listhaug, O. (2008). Anti-Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries. *Social Science Research*, 37(1), 268–286. DOI: [10.1016/j.ssresearch.2007.02.004](https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.02.004)
- Sunstein, C. R. (2004). Fear and liberty. *Social Research*, 71(4), 967–996.
- Tilley, J. & Hobolt, S. B. (2011). Is the Government to blame? An experimental test of how partisanship shapes perceptions of performance and responsibility. *Journal of Politics*, 73(02), 316–330. DOI: [10.1017/s0022381611000168](https://doi.org/10.1017/s0022381611000168)
- Wilkinson, P. (1992). International terrorism: New risks to world order. I J. Baylis & Rengger, N. (red.), *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World* (s. 228–57). London: Clarendon Press.